

Milli kurikulumda qiymətləndirmə problemi

Gözəl Əmirova,
Azərbaycan Dillər Universiteti

Rəyçi: Fərrux Rüstəmov,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor,

Məqalə milli kurikulum üzrə həyata keçirilən təlim işlərinin məzmunu və bu işlərin qiymətləndirilməsi məsələlərində öz əksini tapır. Məqalədə milli kurikulum üzrə həyata keçirilən təlim işlərinin qiymətləndirilməsi zamanı tətbiq olunan formativ və summativ qiymətləndirməyə müasir yanaşmalar da öz əksini tapır. Məqalədə həmçinin qiymətləndirmə meyarları haqqında məlumat verilir. Bu zaman qiymətləndirmə meyarlarının gözlənilməsi qaydaları da göstərilir. Məqalə kurikulum təlimi üzrə qiymətləndirmə işinin planlaşdırılması ilə yekunlaşdırılır.

Açar sözlər: milli kurikulum, təlim materialları, qiymətləndirmə meyarları, qiymətləndirmənin qaydaları, biliklərin qiymətləndirilməsi, bacarıqların qiymətləndirilməsi,

qiymətləndirmənin planlaşdırılması

Ключевые слова: национальный курикулум, обучающие материалы, критерии оценки, правила оценки, оценке знаний, оценка умений, планирование оценки

Key words: national curriculum, training materials, estimation criterion, estimation rules? the appraisal of knowledge, the appraisal of skills, the planning of estimation

Azərbaycanda həyata keçirilən təhsil islahatlarında təhsilin məzmununun yaxşılaşdırılması mühüm yer tutur. Bütün təhsil direktivlərində, təhsilin inkişafı ilə bağlı ölkə prezidentinin imzaladığı bütün sənədlərdə təhsilin dünya təhsilinə inteqrasiyası və təhsilin məzmununun yaxşılaşdırılması önə çəkilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin imzası ilə təsdiqini tapan Azərbaycan Respublikasının təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə Dövlət Proqramında göstərilir:

Biliklərə əsaslanmış iqtisadiyyatın təşəkkül tapdığı şəraitdə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) inkişafı ölkənin intellektual və elmi

potensialının vacib göstəricilərindən biridir. Tam əminliklə demək olar ki, bu gün qloballaşan dünyada ölkələrin rəqabət qabiliyyəti, ilk növbədə, onların İKT-dən səmərəli istifadəsi ilə müəyyənləşməklə formalaşır.

İKT-nin təhsildə tətbiqi və inteqrasiyası Azərbaycan vətəndaşlarının müasir bilik və bacarıqlara malik olan yeni nəslin formalaşmasına birbaşa təsir edən yüksək mahiyyətli məsələdir.

Son illər təhsil sistemində İKT infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi və təhsildə İKT-nin tətbiqinin dünya standartları səviyyəsinə çatdırılması ölkəmizdə prioritet istiqamətlərdən biri olmuşdur. Bu dövrdə təhsil sistemində İKT-nin tətbiqi sahəsində müxtəlif layihələr və tədbirlər hazırlanıb həyata keçirilmişdir ki, bu da ölkənin təhsil sahəsində aparılan islahatların çox vacib mərhələlərdən biri olmaqla təhsil ocaqlarında İKT infrastrukturunun qurulmasına yönəlmişdir (1, 465).

Ümumitəhsil məktəblərinin təlim prosesində informasiya kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi, ilk növbədə, şagird üçün yeni informasiyaların verilməsi, informasiya aktının zənginləşdirilməsi kimi dəyərləndiri-

lır. Bunun üçün kompetensiyalara əsaslanan təhsil proqramlarının hazırlanması vacib hesab olunmuşdur. Kompetensiyalara əsaslanan təlim proqramları kurikulumlar adlanır. Ölkəmizdə hazırlanan milli kurikulum modelində qiymətləndirmə əsas amillərdən biridir.

Kompetensiyalara əsaslanan təhsil proqramlarının (kurikulumların) vacib cəhətlərindən biri də onların çevikliyidir, çünki:

- texnoloji prosesdə və ya əməyin təşkilində dəyişiklik baş verdikdə rəqabətə dözə biləcək vəziyyəti təmin etmək şərti ilə konkret modulu operativ şəkildə dəyişdirib yenisi ilə əvəz etməyə imkan verir;

- bilik səviyyəsi, bacarığı və əvvəllər öyrəndikləri bilikləri birləşdirməklə hər bir təhsilçiyə əlverişli şərait yaratmağa imkan verir;

- eyni modulu (əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik texnikası qaydaları, şəxslərə münasibətlər, İKT və s.) bir neçə tədris proqramında tətbiqinə imkan verir (2, 89-90).

Ümumtəhsil məktəbləri üçün hazırlanan tədris proqramları üzrə işləyən ibtidai sinif müəllimləri kompetensiyalara əsaslanan təhsil modeli üzrə işləmə-

lidirlər. Hansı ki, bu modeldə biliklərin əsaslarının öyrədilməsi və öyrədilən biliklərin düzgün qiymətləndirilməsi əsas amillərdən hesab olunur. Kompetensiyalara əsaslanan təhsilin əsas tərəflərindən biri də budur. Çünki müəllimin kompetensiya şəraitində işləməsi, çalışması üçün onun informasiya genişliyinin olması, müəllim-şagird münasibətlərini düzgün qurmasını və qiymətləndirmə meyarlarına düzgün əməl etməsini özündə ehtiva edir. Müəllimin kompetensiyaya deyəndə onun elmi dünyagörüşünün yüksək olması ilə yanaşı təfəkkürü, önlümlü, tətbiqi, əməli və nəticəyönümlü fəaliyyətə məxsus olmasını özündə əşlənndirir. Müəllimin yiyələndiyi bu keyfiyyətlər qiymətləndirmə üçün əsas ola bilər.

Qiymətləndirmə - şagirdin təlim fəaliyyətinin təlimin məqsədlərinə uyğunluğunun kəmiyyət və keyfiyyət göstəricisinin formalaşdırılması prosesidir. Qiymət - əvvəlcədən müəyyən edilmiş meyarlarla əsasən təhsil alanın fəaliyyətinin sūbutlarının hazırlanması və onlara nəzərən mülahizə yürütmək prosesidir. Hər bir konkret modulun mənimlənməsinin qiyməti təhsil alanın bu modulun məqsədində formalaş-

dırılmış kompetensiyaları necə mənimsədiyini nümayiş etdirməsi, təsdiqləməsidir. Təhsil alanlar tərəfindən modulun mənimlənməsinin qiymətləndirilməsi belə prinsiplərə əsaslanmalıdır (2, 130).

Təcrübə və müşahidələr göstərir ki, fənn müəllimləri, xüsusilə ibtidai sinif müəllimləri bu gün kompetensiyalara əsaslanan təlim proqramı üzrə düzgün işləmədikləri üçün qiymətləndirmə meyarlarına düzgün əməl etmirlər. İbtidai sinif müəlliminin qiymət meyarlarına düzgün əməl etməməsi bir neçə cəhətdən ziyanlıdır. Birincisi, düzgün qiymətləndirilməyən şagirdin psixoloji cəhətdən zəifləməsinə səbəb olur. Başqa sözlə desək, həmin şagird psixoloji sarsıntı keçirir. Bu zaman onun təlim fənlərinə, müəllimlərə, məktəbə olan münasibəti dəyişir. Şagird ruhdan düşür, fəallığını itirir və gün-gündən zəifləyir. İkincisi, ibtidai sinif müəlliminin qiymət meyarlarından düzgün istifadə etməməsi digər şagirdlərə də psixoloji cəhətdən mənfəət təsir göstərir. Onlar öz sinif yoldaşlarının düzgün qiymətləndirilməməsi səbəbindən, onların zəifləməsinə müşahidə etdikdə özlərində də zəiflik hiss edirlər.

Deməli, ibtidai sinif müəllimlərinin qiymət meyarlarına düzgün əməl etməmələri, ilk növbədə şagirdlərin psixoloji sarsıntı keçirmələrinə səbəb olur. Ona görə ibtidai sinif müəllimləri ilk növbədə kompetensiyalara əsaslanan təlim materiallarına əsasən qiymətləndirmə meyarlarına düzgün əməl etməlidirlər. Hansı ki, milli kurikulumuna dair direktiv sənədlərdə qiymətləndirmə meyarları aşağıdakı şəkildə öz əksini tapır. Müəllimlərin qiymətləndirmə meyarlarına düzgün riyət etmələri üçün onların qarşısında aşağıdakı tələblər qoyulur:

- qiymətin kompetensiyalara əsaslanan texnologiyalar çərçivəsində qiymətləndirmə meyarlarına əsaslanması;

- qiymətləndirmə meyarlarının təlim nəticələrinə (modulun məqsədinə) uyğun formalaşdırılması;

- qiymətin təhsil alanın mənimlənmə sūbutlarına əsaslanması;

- sūbutların təhsil müddəti boyunca fasiləsiz toplanması, yəni kompetensiyaların mənimlənməsinin sūbutları əvvəlcədən müəyyən edilmiş yoxlama vaxtlarında, həmçinin yekun qiymətləndirmənin gedişi prosesində toplanması;

- modulun mənimsənilməsinin yekun qiymətləndirmə sūbutları da daxil olmaqla toplanmış bütün sūbutlar əsasında qiymətləndirilməsi (2, 130).

Bu tələblərə riayət etmək üçün ibtidai sinif müəllimləri, ilk növbədə, kompetensiyaların yaranmasında nəzəri biliklərin verilməsi metodikasını yaxşı öyrənməlidirlər. Bu zaman öyrənmə prosesinin motivləşdirilməsi zəruri sayılır. Çünki şagirdlər verilən biliklərin motivini qavramasalar, mövzunu ətraflı öyrənmə bilməzlər.

Kompetensiyalara əsaslanan təlim şagirdin fəallığı üzərində qurulduğundan şagird də öz fəaliyyətini əldə edəcəyi kompetensiyaların mənimsənilməsi üzrə qurur. Buna görə də şagird təlimini özü idarə etdiyindən qiymətləndirmə məsuliyyətini də öz üzərinə götürmüş olur. Qiymətləndirmə bilik və bacarığı ayrılıqda, hislər üzrə deyil, kompetensiyaların tam mənimsənilməsinə əhatə edir (2, 136).

İstər ibtidai sinif müəllimləri, istər yuxarı sinif müəllimləri qiymətləndirmənin əsas növlərinə ciddi riayət etməlidirlər. Başqa sözlə desək, fənn müəllimləri qiymətləndirmə meyarlarını özləri müəyyənləşdirə bilməzlər. Çünki milli kurikulumla

dair direktiv sənədlərdə qiymətləndirmə meyarları öz əksini tapmışdır. Fənn müəllimlərinin həmin meyarlardan kənar çıxmalarına ixtiyarları yoxdur. Doğrudur, fənn müəllimləri şagirdlərə verdikləri bilikləri onları bir neçə keyfiyyətlərini nəzərə almaqla müəyyənləşdirirlər. Bu zaman müəllimin məqsədyönlü, planlı və mütləq olaraq apardığı müşahidələrə istinad etməsi lazım gəlir.

Qiymətləndirmə formativ və ya summativ ola bilər. Formativ qiymətləndirmə təhsil alana yardım etməyi, onu verilmiş modul üçün gözlənilən təlim nəticələrinin nailiyyətləri ilə bağlı lazımı bilik, bacarıq və münasibətlərin qurulmasına yönəltməyi nəzərdə tutur. Adətən, bir və ya bir neçə təlim nəticələri və ya moduları təlim prosesinin yekunlaşdırılması ilə bağlıdır və təhsil alanın bütün təlim nəticələrinə nail olub-olmadığını, ona sertifikat və ya diplomun verilmə imkanını müəyyən etməyi nəzərdə tutur.

Qiymətləndirmə bir sıra fərqli mühitlərdə sinif otaqları, akt zalı, iş yerlərində, ictimai və təlim müəssisələrində, yaxud imtahan zallarında baş tuta bilər. Onun harada və ya hansı formada

keçirilməsindən asılı olmayaraq, qiymətləndirmə həmişə müşahidəni, nəticənin qiymətləndirilməsini və sorğunu əhatə edir (2, 136-139). Göründüyü kimi, qiymətləndirmə zamanı təlim modulunun əsas götürülməsi ən mühüm amillərdən hesab olunur. Bu, o deməkdir ki, formativ qiymətləndirmə zamanı şagirdin fənnə, mövzuya münasibəti ilə yanaşı, onun davranışı, dünyagörüşü əsas götürülür. Burada iki tərəfi müəllim öz diqqətində saxlamalıdır. Birincisi, şagirdin fənnə və öyrəndiyi mövzulara münasibəti düzgün qiymətləndirilməlidir. Burada ona verilən modul tipli tapşırıqlara necə əməl etməsinin səviyyəsi düzgün müəyyənləşdirilməlidir. Modul tipli tapşırıqlar deyəndə "didaktik blok" əsasında verilən tapşırıqlar nəzərdə tutulur. Didaktik blok isə hər bir dərisdə öyrədilən mövzunun əsas qayəsini nəzərdə tutur. Yəni mövzunun mayası, əsas mahiyyəti, məzmunu didaktik blok şəklində şagirdin təfəkküründə yer alır. Əgər formativ qiymətləndirmə zamanı o, verilən suallara uyğun olaraq təfəkkür məhsulunu düzgün tələq edərsə, bu zaman o, yüksək səviyyədə qiymətləndirilmiş olur.

Mütəxəssislərin təcrübəsinə əsasən "qiymətləndirmə vasitələri" kimi məlum olan bir çox müxtəlif qiymətləndirmə metodları var. Bu vasitələrin hər biri bir və ya daha çox müşahidə olunan nəticənin qiymətləndirilməsi və ya sorğu əsasında təsnif oluna bilər. Onlardan formativ və ya summativ istifadə olunub-olunmamasından asılı olmayaraq, ən mühüm məsələ odur ki, qiymətləndirmə nəzərdə tutulan nəticəyə müvafiqdir, çünki təlimin summativ qiymətləndirilməsi üçün başlıca səbəb ixtisas verməkdir və bu təlimatdakı məlumat həmin perspektivdən irəli gəlir (2, 139). Deməli, istər formativ qiymətləndirmə, istər summativ qiymətləndirmə zamanı xüsusi nəticələri nəzərə almaq lazım gəlir. Milli kurikulumla dair sənədlərdə xüsusi nəticələr üzrə qiymətləndirmə vasitələrinin də düzgün qiymətləndirilməsi tələb olunur. Həmin sənədlərdə göstərilir ki, xüsusi nəticələr üzrə qiymətləndirmə vasitələri ilə yanaşı, təlim metodlarına istinad olunması daha böyük səmərə verir. Xüsusi nəticələr üzrə qiymətləndirmə zamanı fənn müəlliminin apardığı müşahidələrin çox mühüm əhəmiyyəti var.

Xüsusi nəticələr üzrə qiymətləndirmə vasitəsini seçməzdən əvvəl onların qiymətləndirilməsini, müşahidə, məhsulun qiymətləndirilməsini və ya sorğunu, ya da hər üçünün birləşməsinin əhatə etməsini nəzərə almaq faydalı olardı. Bu qiymətləndiriciyə daha uyğun qiymətləndirmə vasitəsinin seçilməsi prosesinə başlamağa imkan verəcək (2, 139). Məlum olduğu üzrə, qiymətləndirmənin əsas mahiyyəti biliklərin və biliklər əsasında özünü göstərən bacarıqların, bacarıqlar əsasında yaranan vərdişlərin hansı səviyyədə olmasını düzgün müəyyən etməkdən çox asılıdır. Tutaq ki, şagirdə verilən nəzəri bilikləri o, yaxşı mənimsəyir. Lakin həmin nəzəri biliklərin praktik mahiyyətini açmağı bacarmır. Deməli, əgər şagird öz biliklərini bacarıqlara çevirə bilmirsə, onda vərdişlərin yaranması sual altında qalır. Tutaq ki, kimya dərində şagird suyun tərkibi haqqında dair hansı nəzəri biliklərə malik olur. Lakin suyun tərkibindəki oksigen və hidrogenin faizlərini hesablaya bilmir, suyun təbiətində roluna dair praktik nümunələri gətirməyi bacarmır və sudan istifadə imkanları ilə bağlı vərdişlərdən xəbərsiz olur. Deməli, belə

şagirdlərin dərk etmə bacarıqları aşağı səviyyədə olur. Onların hansı vərdişlər qazanacağına sübhə ilə yanaşılır. Yaxud musiqi dərində V sinif şagirdi hor hansı bir mahnının, yaxud melodiyanın not sistemi ilə bağlı nəzəri biliklər əldə edir. Lakin həmin notların praktik ifa tərzinə yiyələnə bilmir. Bunun üçün də həmin şagird musiqi vərdişləri qazanmaqdan konardı qalır. Bu, o deməkdir ki, belə şagirdlərin dərk etmə bacarıqlarının qiymətləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

Təhsil alanın dərk etmə bacarığının qiymətləndirilməsi üçün aşağıdakıları bilmək lazımdır:

- dərk etmə bacarığını qiymətləndirmək üçün, ilk növbədə, sorğudan istifadə olunur. Qiymətləndirici bilik, anlayış və düşünmə, planlaşdırma, təhlil etmə və mülahizə yürütmə kimi müxtəlif bilik metodlarını qiymətləndirmək istədikdə də təhsil alanın dərk etmə bacarığundan istifadə oluna bilər.

Bununla belə, sorğu summativ qiymətləndirmə ilə məhdudlaşır. Ondan aşağıdakı sahələrdə istifadə oluna bilər:

- fəaliyyət prosesində aydın olmayan sahələrdə bilik və anlayışı təsdiq etmək üçün;

- bilikdə olan boşluqlara və icrayəyümlü modularda anlayışa ünvanlanmaq üçün;

- təhsil alan sübutu izah etməyi və yaxud onun hazırlanma prosesinin təsvirini verməyi istədikdə, sübutların təsdiqi üçün;

- bacarıq və ya fəaliyyət müşahidə olunanadək gözləməyin təhlükəsiz olmayacağı imkanlarını qiymətləndirmək üçün.

Qiymətləndirici qiymətləndirilən modulların nəticələri üzrə şəraitdən tələblərdən asılı olaraq şifahi və ya yazılı suallardan istifadə edə bilər. Metodun seçilməsi təhsil alanlarda ola biləcək hər hansı xüsusi qiymətləndirmə tələblərini əks etdirməlidir. Bəzi təhsil alanlar yazılı suallara yaxşı cavab vermirlər. İstənilən halda, müvafiq oxu səviyyəsindən istifadə edilməsi təmin olunmalıdır (2, 140-141). Bütün bunlarla yanaşı, qiymətləndirmənin planlaşdırılması da nəzərdə tutulmalıdır. Yəni hər bir fənn müəllimi bir şagirdi qiymətləndirmək üçün ona pedaqoji yanaşmanı, öz taktiki imkanlarını, strategiyasını, qiymətləndirmə meyarlarını, qiymətləndirmənin şərtlərini, şagirdlərin nəzəri biliklərinin səviyyəsini, onların bilik, bacarıq, vərdişlərinin sistem halında

olmasını, davranış fəaliyyətlərini, təsəvvür və münasibətlərini məqsədyünlü və planlı şəkildə izləyir və nəzərə alır. Planlaşma zamanı şagirdlərin psixoloji imkanları, modullardan yararlanma imkanları nəzərdə saxlanılır. Qiymətləndirmənin planlaşdırılması zamanı müəllimlər aşağıdakıları bilməlidirlər:

Təhsil alan və qiymətləndirici qiymətləndiriləcək modulların həqiqiliyinə, etibarlılığına nail olunaacağına əmin olmaq üçün qiymətləndirmənin xüsusi tələbləri ilə tanış olur. Hər bir modulda təhsil alanın təmin etməli olduğu sübut tələbləri var. Qiymətləndirmə prosesinin davamlı inkişafını təmin etmək məqsədi ilə bu aspektlərin aydın başa düşülməsi həm təhsil alan, həm də qiymətləndirici üçün vacibdir.

Bu açıqlamalardan sonra qiymətləndirici tələblərə və təhsil alanın ehtiyaclarına cavab vermək üçün qiymətləndirməni planlaşdırmalıdır. Bu mərhələdən başlayaraq, eləcə də qiymətləndirmə prosesi boyunca qiymətləndirici sağlamlıq və təhlükəsizlik üçün lazımı şəraitləri təmin etməlidir. Buraya qiymətləndirmə prosesinin bütün iştirakçıları üçün təhlükəsiz mühitini təmin etməklə

yanaşı, təhsilənin həm fiziki, həm də psixoloji təhlükəsizliyi daxildir.

Bir sıra modullardan ibarət tədris proqramında geniş qiymətləndirmə metodlarından istifadə ediləcəyi güman olunur. Qiymətləndirmə planı tədris proqramının əvvəlindən hazırlandıqda bu qiymətləndirmə prosesinin bütün iştirakçıları (təhsilənin müəllim qiymətləndirici, daxili nəzarətçi) üçün yararlı olur (2, 172). Buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, milli kurikulum üzrə həyata keçirilən təlim işlərinin qiymətləndirilməsi zamanı fənn müəllimləri böyük məsuliyyət daşıyırlar. Çünki qiymətləndirmə meyarlarını identifikasiya etməyən fənn müəllimləri şagirdlərin təlimə maraqlarını azaldır, onların psixoloji təsirlərə məruz qalmasına bir növ şərait yaratmış olurlar.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə milli kurikulum üzrə həyata keçirilən təlim işlərinin qiymətləndirilməsinin mahiyyəti, məzmunu, məqsəd və vəzifələri barədə yeni fikirlər irəli sürülür. Məqalədə fənn müəllimlərinin qiymətləndirmə prosesinə münasibətini yaxşılaşdıran elmi ideyalar, tövsiyələr məqalənin elmi yeniliyi hesab olunur.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tədbiqi. Məqalədə milli kurikulum üzrə həyata keçirilən təlim işləri ilə bağlı verilən tövsiyə, məsləhətlərdən ümumtəhsil məktəblərində çalışan ibtidai sinif müəllimləri və bütün fənn müəllimləri faydala bilərlər.

Nəticə etibarilə deyə bilərik ki, məqalədə milli kurikulum üzrə həyata keçirilən təlim işləri zamanı şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişlər sisteminin düzgün qiymətləndirilməsi, onların hərtərəfli inkişafını təmin etməklə yanaşı, psixoi inkişafını da təmin etmiş olur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Əhmədov H. Azərbaycan təhsilinin inkişaf strategiyası. Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 2010.

2. R.Əsgərov, M.Qurbanov. Modul tipli kurikulumlar və peşəixtisas təhsili. Bakı, Mütərcim, 2015.

3. F.Sadiqov., O.Həsənlı. Didaktika. Bakı, Elm və təhsil, 2015.

4. A.Mehrabov, A.Abbasov, Z.Zeynalov, R.Həsənov, Pedaqoji texnologiyalar, Bakı. Mütərcim, 2006.

5. N.Kazımov. Məktəb pedaqogikası. Bakı, Çapaşoğlu, 2002.

Gozal Amirova The Estimation problem in National curriculum

Summary

The article deals with the content of teaching doctrine over reflects the modern adjoining, the formative and summative estimation which is applied during the national appraisal of training processes over national curriculum. The article also inform about the estimation criterion. During all of these also is shown to follow the rules of estimation criterion. The article sums up the planning of the estimation issue over the curriculum training. The article deals with the context of teaching doctrine over curriculum and the problems of estimation of these processes. The article also reflects the modern adjoining, the formative and summative estimation which is applied during the national appraisal of training processes over national curriculum.

Гезаль Амирова Проблема оценивания в национальном curricu- луме Резюме

В статье нашли отражение содержание работы, связанной с обучением по национальному curriculumу и вопросы оценивания этой деятельности. В статье затрагиваются также современные подходы, применяемые в оценке обучающих работ по национальному curriculumу, формативные и суммативные подходы в то же время отмечается важность соблюдения критериев оценивания. Завершается статья планированием работы в связи с обучением по curriculumу